

Մ Ո Ւ Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՍ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

Թիւ 44

1888

Հոկտեմբեր 8

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Ա. ԴԱՐ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ Ի ՀԱԼԱԾԱՆՍ ԸՆԴ ՏԻԵՋԵՐՍ

Քրիստոնեայք, որ իրարու հետ կապուած էին անհուն սիրով եւ գերընտիր բարոյականաւ, սկսան ամէն ուրեք հալածուիլ, վասնզի ոչ թէ միայն հրէութիւնն, այլ ամբողջ հեթանոսութիւնն ունէր իւր դէմ կատաղի թշնամի եւ չարահնար ոտխա: Սոքա մանաւանդ Հրեայք չմիայն չարախօսութիւն, որ չհնարէին քրիստոնէից վրայօք եւ զայն չծաւալէին ամէն տեղ: Որովհետեւ քրիստոնեայք գաղտնածածուկ կը հաւաքուէին յաղօթս, ի տնտեսութիւն եկեղեցւոյ եւ ի հոգեւոր պէտս, գաղտնածածուկ, վասնզի կարելի չէր յայտնապէս ժողովիլ եւ զերծ մնալ նախատինքէ եւ հալածանքէ, ուստի Հրեայք կը համբաւէին թէ քրիստոնեայք գիշերային ժողովներու մէջ մատղաշ տղեկ մը կը մորթեն, եւ ալիւրով ծեփելով կը խորովեն եւ նորա արեան մէջ թաթիսելով հացը, կուտեն: Այսպէս կը բարբառէին Հրեայք Քրիստոնէից Հաղորդութեան Ս. խորհուրդն այս օրինակ ծամածուելով ⁽¹⁾:

⁽¹⁾ Ինչպէս որ ի յետին դարս քրիստոնեայք եւս կարծես փոխադարձաբար, սկսան սոյն օրինակ առասպել յղել Հրէից վրայ:

Քրիստոնեայք կամքաստանութին նաեւ իբր թշնամի քաղաքական իշխանութեան մանաւանդ Հռովմէական պետութեան : Եւ այս ամբաստանութիւն կը ծագէր սոյն վարդապետութենէն թէ քրիստոնեայք եղբայրական հաւասարութիւն քարոզելով կը մերժէին կայսր, օրէնք, կարգ եւ կանոն եւ աստիճան : Իսկ որովհետեւ քրիստոնեայք աշխարհիս ունայնութիւնը քարոզելով կը նախընտրէին թշուառութիւնն քան զերջանկութիւն, զմահն քան զկեանս, եւ անտարբեր էին հասարակաց ցնծութեան տօներու, խրախճանաց, թատրոններու եւ հանդէսներու, ուստի առաւել իմն կը չարախօսուէին, իբրեւ թշնամի քաղաքակրթութեան :

Քրիստոնէից միաբանական սէրն հռչակուած էր իբր գաղտնապէս կազմուած դաւաճան ընկերութեան մը գործ : Նոցա իրարու եղբայր ու քոյր կոչելը եւ աղքատաց ողորմութիւն տալը, քրիստոնէական ընկերութեան զմարդիկ յանդամակցութիւն հրապուրելու միջոց համարուած էր : Սքանչելիք, զորս քրիստոնեայ նահատակը կը գործէին, կախարդութեան եւ մոգութեան կընծայէին, ճիշդ այն Հրէից նման, որք Քրիստոսի հրաշները տեսնելէ յետոյ, երբ անկարելի էր սյլ եւս զայնս ուրանալ, կը կցկցէին թէ Յիսուս «Խշիւանաւն դիւաց հանէ զգեւս» :

Քրիստոնէից կենցաղն այնքան սաստիկ ընդհանրական տեւութեան մը տեղի տուաւ, որ հեթանոսք առ հասարակ քրիստոնէից կը նայէին իբրեւ ամբարիշտ պատժապարտներու, արժանի կապանաց եւ կախաղանաց, հրոյ եւ սրոյ, վերջապէս չարալըկ մահու : Փուրմերն, որոց անկարելի էր ըմբռնել թէ ի՞նչպէս կարելի է աներեւոյթ Աստուած մը պաշտել, զոր քրիստոնեայք կը պաշտեն, առանց մեհեան, անէջ ճրագներով զարդարուն սեղաններ, զոհեր եւ արձաններ ունենալու, ուստի զքրիստոնեայս անաստուած բարուրելով՝ կը կցկցէին թէ աշխարհի պատուհասներ, երկնային պատիժներ, զանազան աղէտալի արկածներ ու պատահարներ, երաշտութիւն, մահտարածամ եւ ասպտամբութիւններ, նոցա երեսէն տեղի կուենան, ուստի, կըսէին. «Նոքա քրիստոնեայք դից (աստուածոց) բարկութիւնը կը բերեն նոցա վրայ,

որք նոցա (քրիստոնէից) ապրելուն կը ներեն:» Քրմական այս չարախօսութիւնն ոչ թէ հասարակ ժողովրդեան համար հաւատալի կը թուէր, այլ նշանաւոր գրագէտներ անգամ սոյն կարծեաց հետեւելով յիշատակած են ի գիրս. «Կայսրն կողդիոս Հռոմէն վռնեց Հրեայները, որ Քրիստոսէն գրգռուելով չէին դադարիր խռովութիւններ յուզել:» Սուետոնիոս պատմագիր ի ներոն ժ.Պ: Հեթանոս այս պատմագիր գուցէ վեր ի վերոյ լսելով թէ քրիստոնեայք զՔրիստոս կենդանի կը խոստովանին, կը կարծէ թէ Քրիստոս տակաւին կենդանի է աշխարհիս մէջ եւ է գրգռիչ եւ խռովարար: Իսկ մեծահամբաւն Տակիտոս Հռովմայ սոսկալի հրկիզութեան վրայ խօսած ատեն, զոր հրամայեց ներոն ի գրօսանս իւր, կը յաւելու. «Եւ այս բանին պատճառ կը բերէր զնոսա, որք ամենուն ատելի էին, զորս եւ ժողովուրդն կանուանէր քրիստոնեայներ: Այս անուն Քրիստոսէ կիջնէր, զոր Պոնտացին Պիղատոս սպաննեց չարաչար մահուամբ ի կայսրութեան Տիրերի: Այս նանրահաւատ կրօնն յայնժամ թէ եւ խափանեցաւ, այլ այժմ կրկին սկսաւ երեւիլ, ոչ թէ լոկ ի Հրէաստան, որ ծնողն էր այս մլասակար աղանդին, այլեւ ի Հռովմ եւս ուր ամէն տեսակ խառնիխուռն ամբարշտութիւնք կուգան կը դիզուին եւ կը մրցին:» Յետոյ Տակիտոս քրիստոնեայներն արժան կը դատէ մատնել տանջանաց եւ մահու, իբրեւ վատ չարագործներ. Տարեգ. ԺԴ:

Հռովմայեցիք բոլոր աղգերն, որք Հռովմայ քաղաքացի չէին, բարբարոս եւ վայրենի կը համարէին, իսկ Հրեայ անունն այնքան ատելի եւ զգուելի էր, մինչ զի իբր նանրահաւատ եւ դձուճ ազգ, կը գրէր Ուրատիոս. «Այսպիսի բանի Հրեայ մը կրնայ հաւատալ եւ ոչ ես:» Ա. Երգիծ. Ե: Ուրեմն որքան դժուարութիւն կար Հրեայ քրիստոնէից ընդունիլ տալ քրիստոնէութիւնն այսպիսի գոռոզ եւ հպարտ, ազնուական եւ գերիշխան Հռովմայեցի մարդոց: Քարոզել թէ Աստուած մը կայ, որ ի փրկութիւն մարդոց երկնքէն իջնելով կուսէ մը ծներ, սներ եւ ապրեր է, խօսեր ու գործեր է, բռնուեր, խաչուեր եւ մեռեր է, եւ այժմ կենդանի է եւ պիտի գայ օր մը ի դատաստան, բարիները վարձատրելու եւ չարերը

սլատփելու համար. այսպիսի քարոզութեան մը լինջ կը պատասխանուէր. «Թողուլ մեր զօրաւոր Աստուածներն, որք Հռովմէական պետութեան ենթարկած են այսօր տիեզերքս, թողուլ եւ երթալ խաչուած Հրէի մը ետեւէն, եւ միտ դնել հրէական բանդագուշական առասպելներու, միթէ չէ՞ այս անմտութիւն, ծիծաղելի գործ տխմարութեան»։ Հալածանքն որքան կը սաստկանար, այնքան քրիստոնեայք առաւել իմն կը փայլէին ի նահատակութիւնս առ ոչինչ համարելով մահը, մինչ զի հեթանոսք կը զարմանային թէ է՞ր քրիստոնեայք ինքնասպանութեան դիմելով չէին կարճեր իրենց կեանքն, որոց Յուստինոս վկայ կը գրէր. «Անշուշտ պիտի ըսէք մեզ, անձնասպան եղիք եւ շուտ հասէք առ ձեր Աստուած եւ մի՛ յաւելուք տագնապել զմեզ»։ Այնքան սաստիկ ատելի էր քրիստոնեայ անունն որ այլ եւս առած դարձած էր ժողովրդեան մէջ, թէ «Այս մարդն արդարեւ բարի է, այլ սակայն աւանգ, որ քրիստոնեայ է»։ Տերտուղ. Պատ. Հատ. Գ։

Դատաստանք հրապարակաւ էին եւ հարցափորձութիւնք կարճ, զի լինջ հարկ կար երկար բարակ հարցաքննութեանց։ Անողորմ տանջանաց կամ ի տար աշխարհ աքսորանաց եւ կամ մահու վճիռն իսկոյն ի գործ կը դրուէր, բաւական է որ ամբաստանեալն խոստովանէր թէ Քրիստոնեայ է։ Դատաւորն ի բեմի կը բազմէր, շրջապատեալ զինուորական սպայներէ եւ դատական պաշտօնեայներէ, որք ի ձեռին ունէին տապար եւ խուրձ։ Պատիժները տարբեր էին, այսինքն տանջանաց եղանակներն. խստիւ կը սլատփուէին գերիներն քան զազատս, օտարազգիներն քան զընիկ քաղաքացիս, ինչպէս որ Պօղոս գլխատեցաւ զի Հռովմայեցի էր, իսկ Պետրոս խաչեցաւ զի Հրեայ էր։ Տանջանաց մէջ ամենէն սոսկալին եւ անագորոյնն էր խաչն, որոյ վրայ կը գամէին սուր բեւեռներով յանցապարտը, նախ կը ձաղկէին, բրածեծ կը չարչարէին եւ ապա ատրաչէկ երկաթներով եւ վառ ջահերով նորա կողերը կայրէին, մինչեւ մեռնէր։ Տանջանաց միւս տեսակներն աստէն կարելի չէ մի առ մի յիշատակել։

Հալածանաց մէջ շատեր ըստ Տէրունական բանի այլուր կը փախչէին. Մատթ. Ժ. 23։ Երէցներ եւ եպիսկոպոսներն

եւս իրարմէ կը զատուէին, կամ ժողովուրդէն մեկուսի կենտրով եւ կամ շատ անգամ ժողովրդեան մէջ խառնուելով, այլ միշտ զգուշութեամբ կը վարուէին, եւ կը ջանային պահուելու եւ պրծիլ, զի առաւել սոքա կը փնտռուէին որպէս զի հովիւը զարնելով ցրուեն ոչխարները: Ոչ թէ կամովին ի մահ կը դիմէին Բրիտանեայք, այլ յայնժամ եւ եթ, երբ կը բռնուէին եւ ստիպում կը կրէին ուրանալ Բրիտանեայական հաւատքը եւ զոհել կռոյ: Եթէ ամբաստանեալ մը արտասանէր թէ քրիստոնեայ չէ, անմիջապէս կարճակուէր, զի հեթանոսք քաջ գիտէին, թէ նա որ ստուգիւ եւ ի սրտէ քրիստոնեայ է, չուրանար ամենեւին գէթ առ երեսու իւր հաւատը:

Բանտարկութեան պատիժն ուրիշ բանի համար չէր եթէ ոչ փորձել քրիստոնէին հաստատամտութիւնը: Խաւարչտին եւ ժահահոտ էին բանտք, ուր անօթի եւ ծարաւ վկայք կը սպասէին օրերով եւ տարիներով մահապարտութեան վճռին: Վկայից ձեռներն ու ոտներ շղթայներով կամ փոկերով կապկըպած ու կաշկանդուած էին միշտ: Նոցա պարանոցներուն վրայ կը դնէին ծանր եւ խոշոր կոճղեր, եւ ապակիի կտորներ ցցելով ի գետին եւ կամ սրածայր փոքրիկ ցիցեր շարելով, վկայներու մերկ մարմինները նոցա վրայ կը քաշկռտէին, յարիւն ողողելով ամբողջ բանտն: Արգելուած էր բանտարկելոց յարաբերութիւն ունենալ կամ խօսիլ ուրիշներու հետ, որպէս զի մի գուցէ հեթանոսք սոցա սքանչելի համբերութենէն, եւ համոզիկ խօսքերէն համոզուելով, դառնան ի Բրիտանեայութիւն, ինչպէս շատ անգամ պատահեցաւ պահապաններու եւ բանտապետներու: Ընկճելու համար վկայից արիւթիւնը, շատ անգամ ի ներքս բանտին կը բերէին հայր ու մայր, կամ ուրիշ սիրելիներ, որպէս զի առ գուրթ սոցա վկայք մորմոքին եւ վերադառնան ի կրօնս հեթանոսութեան:

Այլ Եկեղեցին մեծ խնամք ունէր առ բանտարկեալ վկայս. սարկաւազներ ստէպ կայցելէին նոցա, կապասաւոր էին եւ կը մօտեցանէին. նոյնպէս շատ հաւատացեալներ ընկերանալով սարկաւազաց կը մօտէին ի բանտս, կը համբուրէին վկայից շղթայները, լալով երանի կը կարգային նոցա: Հաւատաց-

եալք այս այցելութեանց մէջ յաջողելու համար ոչ թէ միայն դրամ կը վատնէին, այլեւ շատ անգամ սիրայօժար թոյլ կուտային որ հեթանոսք զիրենք եւս բռնեն, ծեծեն ու դատափետեն եւ խառնեն ընդ վկայս, չարչարանաց մատնելով: Հոն կ'աղօթէին, այլեւս այդ բանտք տաճար էին Աստուծոյ կենդանւոյ, ուր ինքն իսկ խոստովանողն էր քահանայ եւ պատարադ: Հաւատացեալք ամենեւին չէին վախնար վկայից տանջանաց ժամանակ մօտիլ եւ կտաւներով եւ սպունգներով վկայից արիւնն ժողովել եւ շիշերու մէջ ապա զտելով, դնել ի տապանս նոցա: Վկայից մարմիններն կամ նշխարները, եւ եթէ հրակէզ եղած էին, ածիւնները ոտանալու եւ ամիսփելու համար ի հող, հաւատացեալք ամէն ջանք աներկիւղ կը թափէին: Հեթանոսք Գրիստոնէից այս իղձն ու փափաք ի դերեւ հանելու համար, կը ջանային անհետ առնել վկայից մարմինները կամ գազանաց սուր ժանեաց մատնելով, եւ կամ ի խորս ծովու նետելով: Շիրիմբ վկայից ի յարգանս էին միշտ, եւ հրաշագործութիւնք կը հաստատէին թէ «Աստուած կը բնակի յոսկերս նոցա»:

Այնքան կաթողին էին միանգամայն վկայից սէրն առ Բանն Աստուած, մինչ զի սրբոց շիրիմներ երբ բացուեցան, գտնուեցան Աւետարաններ, որք դրուած էին ի վերայ լանջաց նոցա: Կը վկայէ Ոսկեբերան թէ իւր ժամանակ իսկ կային կիներ, որք Աւետարանն ունէին կախուած իրենց պարանոցներէն:

ԿԱՆՈՆԳԻՐՔ

Ա Ռ Ա Ք Ե Լ Ա Կ Ա Ն Կ Ա Ն Ո Ն Ք

Ժ. «Վասն քէ զկնի Պասեփին կասարեցին յիսուս օր:»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ Պասէքէն այսինքն Փրկչին յարութենէն յետոյ

քառասուն օր տէրունի է, թող կատարուի տօն, ի յիշատակ վերացման Տեառն յերկինս առ Հայր փառաւորեալ»

ԺԱ. «Վասն վերացման նորա»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ Զատիկէն մինչեւ քառասներորդ օր համբարձման Տեառն, ուրախութիւն եւ ցնծութիւն թող լինի, զի յարութեան օրեր են եւ Փեսայն առաքաստի մէջ է։ Ապա յետ համբարձման տօնին թող պահեն։ Եւ դարձեալ յիսուններորդ (Պէնտէկոստէի օրը) տօն կատարելու է, առաջին զատիկուան պէս թող մորթուի գառն ⁽¹⁾։»

ԺԲ. «Վասն չձեռնադրելոյ զեկամուս ոհ»

Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ նորադարձ կամ ի վաղուց հաւատացեալ ոք, որ տակաւին չգիտէր սուրբ եկեղեցւոյ ճշմարիտ հաւատքն, կարգն ու օրէնք, որք հաստատուած են, թող չկարգուի առաջնորդ կամ տեսուչ եկեղեցւոյ մէջ։ Նաեւ չնացեալներն, պոռնկացեալներն եւ ուրիշ պղծագործներ թող չհրաւիրուին յերկցութիւն, ի սարկաւազութիւն կամ յայլ ինչ սպասաւորութիւն եկեղեցւոյ. թող չձեռնադրուին, որպէսզի հաւատացեալք չգայթակղին, զի եթէ Մովսէսի օրէնքն, որ ճշմարտին ստուերն էր, անարատը կընտրէր ի սպասաւորութիւն, որքան նորոյ ուխտիս միջնորդն լինելու է անարատ եւ սուրբ»

ԺԳ. «Վասն յաւուր ուրերորդի մկրտել զմանուկ»

Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին թէ Աստուած խօսեցաւ Աբրահամի հետ եւ կըսէ. եթէ ձեր ութօրեայ մանուկն թշխաւուի, այն պիտի լինի իմ եւ ձեր մէջ յաւիտենական ուխտին նշանը։ Նոյն ուխտը եւ Մովսէսի հետ ըրաւ տէր Աստուած Ժողովրդեան վրայօք հրաման տալով ջուր սրսկել մշտեալ զոպայի, որ գուշակութիւն էր մկրտութեանն հեթանոսաց։ Մովսէս եւ Ահարոն օրինակ էին այն բաներուն, որ պիտի լինէին յետոյ։ Ստուերադրին փոփոխութիւնը կը հրամայէր ջրով լուացուիլ արտա-

(1) Թուի թէ կը պահուէր տակաւին գառն մորթելու Հրէական սովորութիւնն ի Զատիկի։

քին սրահին մէջ եւ յետոյ մերձենալ ի սրբութիւնսն : Օրինակ էր մկրտութեան Նաւեայ որդի Յեսուէն , նախ յորդանանէն անցնելով եւ ապա մոնելովն յերկիրն Աւետեաց : Այս մկրտութեան օրինակ էր մեծն ի մարգարէս նախանձաւորն Եղիա , որ Յորդանանէն անցնելէ յետոյ կը վերանար կենդանւոյն ի յերկինս : Նոյնպէս Եղիսէ սափորը կը բերէր ի գուշակումն մկրտութեան : Օրինակ էր նաեւ մեծն ի ծնունդս կանանց կնքահայրն Յովհաննէս , որ արժանի եղաւ մկրտել մեր անարատ տէրն Յիսուս Բրիստոս Յորդանան գետին մէջ : Ինք Տէրն իսկ օրինակ կը լինէր նոր ուխտիս , մանկանց եկեղեցւոյ . եւ լուանալով մեր ոտներն վերնատան մէջ ջրով մկրտութեան զմեզ զօրացուց , եւ մաքրեց սրբեց աւաղանաւն սրբութեան , թողլով օրինակ աշխարհի : Զի քահանայութեան ձեռամբ ու թօրեայ մանուկ մկրտուելով պիտի լինի քրիստոսագգեստ . իսկ վկայներ — նահատակը — որք չեն մկրտուած , իրենց արեամբ պիտի փրկուին , այսինքն իրենց արիւնն իբրեւ ջուր մկրտութեան թող համարուի :»

ԺԴ . «Վասն չպատշելոյ զպատշոն Տեառն որք երկմիսս իցեն ի հաւասս :»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին թէ այն մարդն որ հաւատաքին մէջ թերի է եւ երկմիտ , եւ հաւատարիմ չէ ի գործ պաշտաման Տեառն , թող չձեռնադրուի , որպէսզի ուրիշներու ծուլութեան չար խմոր չլինի , որպէս գրուած է թէ անիծեալ է նա , որ զգործ Տեառն կը գործէ հեղգութեամբ : Նա զմարդիկ կը խաբէ եւ ոչ զԱստուած , որոյ առջեւ կամակորութիւնք դսրովելի են :»

ԺԵ . «Վասն որ ի հարցուկս երթան :»

Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին թէ ով որ սուտ երդում կընէ կամ սուտ կը վկայէ եւ կամ կերթայ կախարդներու , հմայողներու , քաւդէներու եւ վճուկներու , կը հաւատայ (լուսնի) ծննդոց եւ աստեղագիտութեանց , իբրեւ անաստուած թող արգելուի քահանայութեանէ եւ չմասնակցի ի պաշտօն եկեղեցւոյ . իսկ եթէ ժողովրդական է այսինքն աշխարհիկ կարգէ , ի բաց թող մերժուի :»

ԺԶ. «Վասն որք ընդ Հրեայս հալորդեն:»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ ով որ սիրէ Հրեայները եւ նոցա կը հաղորդուի, այսինքն հրէականութիւնը կընդունի ընդ քրիստոնէութեան, կցորդ եւ մասնակից թող լինի Յուդայի Սկարիովտացւոյ, որ սիրեց Հրեայները կամ հեթանոսութիւնը որ կերկրպագէ արարածոց փոխան Արարչին, թող չմտնէ յեկեղեցի, եւ չբնակի ի մէջ հաւատացելոց: Իսկ եթէ յամառի եւ մնայ, իրենց մէջ թոյլ թող չտան, այլ զատեն եւ ի բաց որոշեն իրենցմէ, որպէսզի դառնութեան արմատին կրկին երեւելուն համար չսլօժուին ուրիշներն:»

ԺԷ. «Վասն ոչ ընդունելոյ զորս ի Հրէից կամ ի հեթանոսաց հաւատաց եւ անդէն ուրանայ:»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ Հրեայ կամ հեթանոս զայ ու խառնուի եկեղեցւոյ մէջ, եւ նորէն թողլով երթայ ի բնակութիւն իւր՝ ի հին վիճակ կրօնի, եւ յետոյ կրկին գայ ի նոյն պաշտօն — ի քրիստոնէութիւն, զոր անարգեց, մի ընդունիք եւ մի խառնէք ձեր մէջ: Այլ զատուած թող մնայ եւ իւր առաջին կենցաղին ու կարգին մէջ թող կենայ. թող չհաղորդուին, մտերմութիւն չընեն նոքա, որք կը ճանչեն զնա»:»

ԺԸ. «Վասն զվաճխառուսն ոչ ձեռնադրելոյ»:»

«Սուրբ Առաքեալք սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ ով որ փոխ կուտայ եւ ագահաբար վաշխ եւ տուկոս կառնու, այնպիսին թող հաւատացելոց կարգէն չհամարուի, եւ քահանայութեան կարգն առնուի իրմէն, զի մոտիկ չէ ըրեր թէ Արարիչն պատուէր տուաւ Մովսէսի, թէ պատուիրէ իսրայելի սրգւոց, որ չպահանջեն փոխ տրուած բաները ի մերձենալ ամին թողութեան եւ ամին երրորդի: Ո՛րչափ աւելի պատժի արժանի է մէկն այս նոր ժամանակին մէջ, որ զայս կը գործէ»:»

ԺԹ. «Յալագս միաբանութեամբ կատարելոյ զեկեղեցւոյ իւր՝ առաջնորդին եւ պատօնէից:»

«Սուրբ Առաքեալներն սահմանեցին եւ հաստատապէս որոշեցին, թէ իշխանութիւն չունի ոչ քահանայապետն, ոչ ե-

րէցն եւ ոչ ո եւ է առաջնորդ եկեղեցւոյ, առանց իւր պաշտօնակցաց խորհրդակցութեանն ու գիտութեան, բան մը ընել եկեղեցւոյ մէջ: Ամեն բան ամենուն հաւանութեամբն ու միաբանութեամբ պէտք է ընել, որպէս զի իրենց մէջ տրամութիւն եւ երկպառակութիւնք չլինին, վասնզի ամենուն միաբանութեան շնորհիւ քարոզութիւնն հաւատարիմ եւ ստույգ կը լինի, եւ հաւատն հաստատուն, որպէս եւ փրկիչն կը վերկայէ, թէ ուր որ իմ անունովս կը փողովին երկու եւ երեք անձեր, հոն եմ ես, նոցա մէջ:

Ի. «Վասն ոչ խոսորելոյ զանարգ ի ձեռնագրել, երէ անարատ իցէ»:

Սուրբ առաքեալք սահմանեցին եւ որոշեցին հաստատապէս, թէ ի կարգէ քահանայութեան, նոքա որ սուրբ ու անարատ են մամոնայէ — արծաթսիրութենէ եւ եկեղեցւոյ օրինացն ու կարգաց հմուտ, եթէ անարգաց ոք իցէ — այսինքն ազնուական դասէն ընտրուած ու կոչուած չէ ի քահանայութիւն, այլ ստորին դասակարգէ, արժանի թող լինին քահանայապետութեան ու իշխանաւորութեան, Աստուծոյ եւ մարդկան մէջ միջնորդ լինել, երեւելով ամենուն գլուխ եւ առաջնորդ, զի Սամուէլի պէս դէտ եւ հովիւ են, պիտի չրջին նային թէ ո՞ւր կայ չարութիւն ու բարութիւն, ո՞ւր մեղք եւ առաքինութիւն. ամէն տեղ կարգադրութիւններ պիտի ընեն եւ հրամաններ պիտի տան ըստ մարգարէութեանն եղեկիէլի»:

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ի Թ Ի Ն

Քանի կընթեռնում ձեր քաղցրանուագ Սոխակն, այնքան հաճոյք կզգայ սիրտս, ճարակ կ'գտնէ միտքս. այնքան ըզմայլմամբ կ'աւաղարի հոգիս. այո, պատուական հայր, յստակ եւ կարուկ գրչով՝ ամէն խնդիր կ'լուսարանէք յաջողակութեամբ, եւ ճարտարութեամբ կը վարդապետէք եւ կը մեկնաբանէք Հայաստանեայց անկախ եւ առաքելական Ս. եկեղեցւոյ քրիստոսաւանդ օրէնքներն ու ծէսերը. ապրեցէք դուք

Հայ մանկտւոյն լոյս սփռելու, ապրեցէք, մեր եկեղեցւոյ անկախութեանը սպառնացող թշնամեաց դէմ պատուար մը ըլլալու համար:

Շարժեցէք ուրեմն ձեր ոսկէղինիկ գրիչը եւ երգեցէք, գողտրիկ՝ հանգոյն Շնորհալոյն, եւ թող ձեօք եւ ձեր նըմանեաց հոգեշունչ նուագներովն հրճուի ու զմայլի քրիստոսապան՝ Հայաստանեայց Սուրբ եկեղեցին:

Իցիւ թէ, վերսկսէր այսպէս ոսկէղինիկ դարն, զոր փառաւորեցին մեր յաւերժայիչատակ Սուրբ Հայրերն. կեցցէ Սոխակն բանաւոր, վերընծիւղեալ յարմատոյ նոցին:

Ընկալարուք զհաւաստիս անհուն գոհունակութեանս, որով եմ աղօթարար վասն յարատեւութեան քաղցրաձայն Սոխակիդ:

Պաշտօնեայ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ

1888 Սեպտեմբեր 17

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՔԷ. ԱԶԱՐԵԱՆ

յԱսափազար

Ա. Ռ. Ա. Կ

ՄՈՒԿ ԵՒ ՈՒՂՏ

Գիրուկ Մուկ մը Ուղտէն խնդրէր,

վայ իմ մեղքիս, եւ կը պնդէր,

Մէջ կճղակին դնել իւր բոյն,

Անվախ տեսնել լոյսն արեւուն:

«Զի զգուած եմ, կըսէր. արդէն,

Մութ ծակամուտ կեանք վարելէն»:

Ուղտն ի՞նչ անէր.

Կը հաւանէր:

Միկին ալ գոհ էր,

Տնակն աղւոր էր:

Սակայն փորձանքն հասաւ չափ կանուխէն.

Ուղտին օր մը բեռներ տարած ատեն
Մէջ կճգակի Մուկ կը արորի,
Ճարպն ու ճրագուն դուրս կը վայթի,
Որուն Ուղտին ծիծաղերես
Կը փսփսար. «Մկիկ, չըսէս,
Այդ իւղ ճրագո՞ւղ նեղեր ըզքեզ»:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԱՆՕԹՔ ԵՒ ԿԱՂՔ

«Այս անօթք են ի խորանի եւ ի բեմի:

1. Սաչ յաւագ խորանի, մշտակայ, քառաթեւ եւ արծաթեայ: Իսկ այլ խաչք ճաճանչաւոր կամ քառաթեւ առ ի զարդ եւ եթ ի հանգիսաւոր աւուրս»։ ԿԱՐԳԱՑՈՅՑ:

Խաչն էր ի հնումն տեսակ մը կախաղան, գամուած երկու կտոր փայտէ թեւատարած + կամ խոտորնակաձեւ X: Խաչի մահն էր պատիժ ահեւի, հրապարակային նախատինք եւ անարգանաց առակ նշաւակի յաջս ժողովրդեան: Հին էր այս պատիժ, մինչ զի Մովսէս ահաբեկելու համար իսրայելացիներն որ զգուշանան հեռանալէ Աստուծոյ եւ նորա պատուերներէն եւ օրէնքներէն, այսպէս կը խօսի. «Եւ եթէ ոք մահապարտութեան արժանի մեղք գործէ, կախեցէք զնա փայտէ, միայն թէ նորա մարմինն թող չմնայ անթաղ, նոյն օրը թաղեցէք: Զի Աստուծոյ անիծեալ է նա, որ փայտէ կը կախուի: Եւ մի պղծէք այն երկիրն՝ զոր քո տէր Աստուած ժառանգութիւն պիտի տայ քեզ» Բ. Օր. ԻԱ: 23: Այլ սակայն խաչն պատուոյ նշան եւ փառք պիտի լինէր քրիստոնէիցս, ինչպէս Պողոս առաքեալ կը խոստովանէր. «Այլ ինձ քան լիցի պարծիլ. իսկ միայն ի խաչն Տեառն, որով աշխարհ ինձ ի խաչ ելեալ է եւ ես աշխարհի»: Պողոսի այս պարծանք յանուն խաչի այս ունէր պատճառ. զի կը գրէր առ Գաղատացիս. «Բրիստոս գնեց զմեզ Օրինաց անէծքէն,

մեր համար անէծք լինելով, զի գրուած է թէ անիծեալ է նա, որ փայտէ կը կախուի» :

Խաչի պատիժն այնքան ընդհանրացած էր, որ ինչ եւ ինչ նեղութիւն, զրկանք, տառապանք եւ վիշտ, ի մի բան ու եւ է փորձանք կը կոչուէր խաչ: Այս մտօք կըսէր Քրիստոս իւր աշակերտներուն. «Ով որ չառնու իւր խաչն ու ետեւէս չգայ, չկրնար ինձ աշակերտ լինել»: Խաչելու ձեւն էր գամել բեւեռներով մահապարտին երկու ձեռներն ու ոտները կամ զատ զատ եւ կամ միանգամայն, այսինքն իրարու վրայ գրուած: Շատ անգամ առանց գամելու կը կախէին չուաններով աւելի գլխիվայր քան ուղիղ: Երբեմն եւս թէ բեւեռ եւ թէ առասան ի միասին կը գործածէին, որով մահապարտը թէ կը գամուէր եւ թէ կը կապուէր: Այս կերպով խաչողք կապկպուած ու գամուած խաչուողը կրնային դիւրաւ տնկել եւ բարձրացնել: Քրիստոս առաջին տեսակով խաչուեցաւ, այսինքն գամուեցաւ տնկուած խաչին վրայ: Մահապարտք իրենք պարտաւոր էին խաչը չալկել եւ քաղաքին մէջէն հրապարակային խայտառակութեամբ անցնիլ եւ երթալ հոն, ուր պիտի խաչուէին, որ էր միշտ բարձր տեղ: Քրիստոս ի սկզբան չալկեց խաչը, բայց որովհետեւ ճար չունէր չալած տանիլ առանց կըքելու մերթ ընդ մերթ, եւ շունչ առնելու համար կանգ առնելու, ուստի խաչողք ստիպուեցան Սիմոն Կիւրենացին բռնել, եւ բռնի նմա չալկել տալ խաչը:

Բայց աւելի սոսկալին կար, բոլոր խաչի մահուան դատապարտուողք խաչուելէ առաջ անսլառառ պէտք էր, որ ձաղկուէին խորազանաւ, թող բրածեծը, որ կից էր սմին: Եթէ գերիներ էին յանձապարտք, կամ պետական դաւաճաններ, կաշեայ փոկերով խոտազոյն կը ձաղկուէին, եւ այս էր ամենէն աւելի անարգական եւ անագորոյն պատիժ:

Խաչուողք կընդունէին խաչողներէն տեսակ մը ըմպելի, որպէսզի թմրին եւ քիչ զգան ցաւին սաստկութիւնն: Այս ըմպելին թէեւ ճաշակեց Քրիստոս այսինքն համա առաւ, այլ չուգեց ըմպել, զի այդ դարմանին եւ սփոփանաց պէտք չունէր, քանի որ կամաւ յանձն առած էր խաչի մահը, միայն թէ երբ մահու սաստիկ տաքնապն զգաց, եւ անհնարին իմն

տառապանօք հոգեւարքութեան հասաւ, եւ աղաղակեց թէ ծարաւի եմ, զինւորներէն մէկն իրեն բերնին դպցուց քացախով լի սպունգ, որ խմէ, այլ չուզեց դարձեալ խմել: Յիսուս զինւորին այս կարեկցութեան պէտք չունէր, զի ինքն եկած էր յաշխարհ աշխարհի մեղքը բեւեռելու համար ի խաչի, մեռնիլ ի խաչի սիրով եւ յօժարութեամբ, ուստի չուզեց ընդունել ո եւ է սփտիանք, ըստ իւր կանխասաց բանի. «Բաժակը զոր տուաւ ինձ Հայրս, պիտի չխմեմ միթէ» . Յովհ. ԺԸ. 11:

Խաչն ընդհանրապէս կը կանգնուէր արեւու տաք ժամերուն, ուստի խաչեալք խարազանէն եւ բեւեռներէն իրենց ստացած վերքերէն չարաչար նեղուելով, որք արեւակէզ կը բորբոքէին, կը պապակէին, կը մարմնէին ծարաւէ: Ծարաւեցաւ եւ տէր Յիսուս: Այս սոսկալի տանջանք կը տեւէր քանի մը օր, երբեմն եօթնեակ մը կամ աւելի, ի մի բան կը վերջանար մահուամբ եւ եթ: Ուստի զարմացաւ Պիղատոս թէ Յիսուս այնքան շուտ մեռաւ, մինչդեռ բնականաբար աւելի ապրելու էր, բայց տէր Յիսուս լեռներու եւ ձորերու մէջ չարքաշութեան վարժուած չարագործ մը չէր. այլ զի պարզ ու պարկեշտ քաղաքացի մը էր, ուստի շուտով մեռաւ, չկըրնալով դիմանալ անտանելի չարչարանաց: Երկու աւազակաց բարձերը խորտակեցան, որպէս զի շուտով մեռնին, եւ նոցա մարմինք խաչին վրայ չմնան չաբաթ օրը, զատկի տօնի մեծ օրը, զի ըստ Օրինաց արգիլեալ էր. Բ. Օր. ԻԱ. 23: «Եւ Դայեայ թագաւորը կախեց (Յեսու) երկճիւղ փայտէ, եւ կախուած մնաց մինչեւ երեկոյ, եւ արեւուն մարը մտած աւտեն հրամայեց Յեսու որ վար առնուն, եւ նետեն զնա քաղաքին դրան քով եղած գութը: Եւ դիզեցին նորա վրայ քարերու ահագին կոյտ մը մինչեւ ցայսօր» . Յես. Ը. 29: Առ Հրեայս այս օրէն էր չթողուլ խաչեալն անթաղ, բայց այսպէս չէր ընդհանրապէս առ Հռովմայեցիս մանաւանդ առ բարբարոսս. խաչեալք կախուած կը մնային ընդ հսկողութեամբ պահապանաց, մինչեւ որ նոցա մարմինք ի գետին ընկնէին, կամ թռչունք եւ գաղանք հասնելով բզբկտէին եւ ուտէին:

(Շարունակելի)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ⁽¹⁾

Տասն եւ չորս տարիէ յետոյ Բառնաբասայ հետ կրկին անգամ յերուսաղէմ եկայ, Տիտոսն ինձ հետ ունենալով: Հոն գնացի ըստ յայտնութեանն ինձ ի վերուստ, եւ իմացուցի նոցա այն Աւետարան զոր կը քարոզէի հեթանոսաց մէջ, բայց առանձինն նոցա, որք կարծուածներ (նշանաւորներ) էին, զի մի գուցէ ընդունայն ընթացած եմ կամ այսուհետեւ ընթանամ: Այլեւ Տիտոս որ հեթանոսներէն էր, եւ ինձ հետ կը գտնուէր, չբռնադատուեցաւ ի թլիատութիւն: Այլ սակայն մեր մէջ սպրդող սուտ եղբայրներուն, որք սպրդեցան մտնել եւ դիտել մեր ազատութիւնը, զոր Յիսուս Քրիստոսով ունիմք, եւ զմեզ ծառայեցնել, հնազանդիլ եւ ոչ առ ժամանակ մի հաւանեցանք, որպէս զի Աւետարանին ճշմարտութիւնն առ ձեզ հաստատ մնայ: Բայց կարծուածներուն վրայօք, եթէ բան մը իսկ են, ինչպէս էին երբեմն, ինձ փոյթ չէ, քանզի Աստուած մարդոց աչառութիւն չընէր, զի կարծուածներն ինձ այնպիսի բան մը չիմացուցին: Այլ ընդհակառակն երբ տեսան թէ ինձ յանձնուած է անթլիատութեան (հեթանոսաց) Աւետարանը, որպէս Պետրոսի թլիատութեանը (Հրէից): Զի նա որ յաջողութիւն տուաւ Պետրոսի թլիատութեան առաքելութեան մէջ, ինձ եւ յաջողութիւն տուաւ անթլիատութեան մէջ: Երբ գիտցան այն չընորհքներն, որք ինձ տրուած էին, Յակոբոս եւ Կեփաս եւ Յովհաննէս, որք կարծուած սիւներն էին, յօժարեցան ձեռն տալ ինձ եւ Բառնաբասի, զի մեք քարոզենք հեթանոսաց եւ նոքա Հրէից, միայն թէ աղքատները յիշենք միշտ, զոր եւ ես փութացայ ի գործ դնել:

(1) Թուղթ Պողոսի առ Դաղասացիս Բ. 4—11. վաղիւ ընթերցանելի ի ժամու Ս. Պատարագի:

ԱԶԳԱՅԻՆ

Ամեն Նորընտիր Պատրիարքն Տ. Խորեն Սրբազան պատառ-
խանելով հեռագրաց Գեր. Պատր. Տեղապահ Սրբազանի եւ
Մեծաշուք Ատենապետին Ազգ. Երեսփ. Ժողովոյ, հեռագրաւ
յայտնած է թէ ապաւինելով ի շնորհս Աստուծոյ եւ յաջակ-
ցութիւն համօրէն ազգին՝ կ'ընդունի Պատրիարքական ծանր
բայց բարձր պաշտօնն :

* * *

Գոհութեամբ կը ծանուցանեմք թէ Արժ. Տ. Գրիգոր
վարդապետ Աբարդեան Զէյթինի, եւ Մեծ. Մինաս Էփ.
Չերազ Ղալաթիոյ Կեդր. վարժարանի եւ Մեծ. Տոբթ. Ճէ-
լաբան Էփ. Սասնէոյի Գալթայեան Որբանոցի մէկմէկ օրինակ
Սոխակ հաճեցան նուիրել :

* * *

Ըստ նորոգ կարգադրութեան թղթատարական վարչու-
թեան հարկադրեալ եմք այսուհետեւ գիւղացիի քահանայից
բաժանորդագիրն 15 դրուշի վերածել :

ՍՈՒՆԱԿ կը հրատարակուի ամէն Շաբաթ օր :

Տարեկան գինն է 30 դրու. **Բառամսեայն** 10 դրու. **Հասք** 20 փր :

Դիւղացի բաճանայից **Տարեկան** բաժանորդագիրն է 15 դրու :

Վճարմունք կանխիկ են, դրամաբուլք եւս կ'ընդունուի :

Հանդիսիս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղել, Առ

Տէր եւ Խմբագիր Սոխակ Հանդիսի

Վ.Ա.ՀԱՆ Վ. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Ի ԳՈՒՄԳԱԲՈՒ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՍԼԵԱՆ

Զամագերլար, Յակոբեան խան, Թիւ 40, 44, 42, 43

1888

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک رخصتیہ طبع اولہ شد